

Foto: Jonas Nordqvist

Vo niin

- Visst finns vi!

Försvenskningen av tornedalingar, kväner och lantalaiset.

TEXTBOK

 Studieförbundet
Vuxenskolan

NATIONELLA MINORITETERS
KULTURHUS

**Met
kväret**

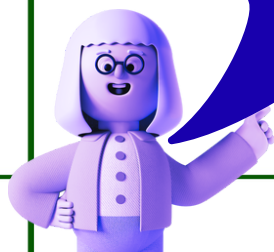

Svenska Tornedalingars Riksförbund
Tornionlaaksolaiset

TERVETULOA | VÄLKOMMEN

I det här boken hittar ni alla texter och källhänvisningar som används till övningarna i studiecirkelmaterialet.

Betänkandet SOU 2023:68 går att ladda ner i sin helhet på regeringen.se eller genom QR koden här:

MATERIALET HAR TAGITS FRAM AV

NATIONELLA MINORITETERS KULTURHUS -
en del av Studieförbundet Vuxenskolan, Göteborg

I SAMARBETE MED:
Svenska Tornedalingars Riksförbund STR-T
Met Nuoret

MED STÖD FRÅN:
Institutionen för språk
och folkminnen (ISOF)

Projektledare och författare: *Hanna Aili*, Kulturarvsarbetare

Sakkunniga:

Daniel Fjellborg, Postdoktoral forskare i statsvetenskap, Luleå tekniska universitet

Josephine Ylipää, Sakkunnig om tornedalingar, kväner och lantalaiset

Maria Nyström Krantz, Lärare i meänkieli

Mervi Erkheikki, Lärare i meänkieli och översättare

Styrgrupp:

Karin Keisu, Ordförande Met Nuoret

Simon Lundmark, Styrelseledamot STR-T

Peter Hjelm, Verksamhetsutvecklare Studieförbundet Vuxenskolan, Göteborg

Referensgrupp:

Mikael Westerberg, *Ingrid Mella*, *Jessica Segerberg*, *Unni Britta Kangas*, *Kalle Kinnunen*

Folkbildningspedagog: *Jenny Herz*, Studieförbundet Vuxenskolan Göteborg

Formgivning: *Thereze Almström*, Studieförbundet Vuxenskolan Göteborg

Fotografer: *Jonas Nordqvist*, *André Larsson Flyborg*, *Hanna Aili* och *Maja Kommunikation*

FÖRORD

År 2020 tillsatte regeringen en sannings- och försoningskommission. Den hade i uppdrag att kartlägga och granska den assimileringspolitik som svenska staten och kyrkan bedrev mot den meänkielitalande minoriteten under 1800- och 1900-talen.

Över 160 personer berättade för kommissionen om hur de på olika sätt påverkats av en politik som gick ut på att försvenska minoriteten. Både till språk och kultur. Kommissionen lät även forskare skriva vetenskapliga rapporter om assimileringspolitiken och dess konsekvenser. Tillsammans utgör de underlaget för den slutrapport som lämnades över till då sittande kulturminister Parisa Liljestrand (M) i Pajala i november 2023.

Texterna i den här boken är ett urval och sammanfattningar av det som framkommer i slutbetänkandet SOU 2023:68 *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan – Som om vi aldrig funnits*. Slutbetänkandet är med sina tre volymer över 1 800 sidor långt. Räknar vi även med delbetänkandet SOU 2022:32 *Ko ihmisarvoa mitathiin. Då människovärdet mättes* kommer vi upp i 2000 sidor.

Det är sidor som alla är väl värda att läsa men som många inte har möjlighet att ta sig an. *No niin - Visst finns vi!* med studiecirkelmaterialets övningar och det här texthäftet är ett försök att underlätta för fler att ta till sig sannings- och försoningskommissionens arbete. Förhoppningen är att det ska väcka egna tankar att reflektera kring tillsammans med andra.

Hoppas ni får en härlig tid tillsammans med det här studiecirkelmaterialet.

Hanna Aili
Projektledare

Så här använder du textboken

I den här textboken hittar du den fakta som studiecirkeln No niin - Visst finns vi! utgår ifrån. Till grund för studiecirkelmaterialet och textboken ligger betänkandet SOU 2023:68 *Aivan ko meitä ei olis ollutkaan – Som om vi aldrig funnits* och går att ladda ner i sin helhet på regeringen.se.

Textboken utgår från studiecirkelns sju träffar.

Varje träff har samma färg i både studiecirkelmaterialet och här i textboken och faktarutorna som följer är hänvisade till varje rubrik.

I slutet av kapitlet hittar du källhänvisning till både studiecirkelmaterialet och textboken. Andra källor än SOU 2023:68 följs av en länk om sådan finns. För dig som använder materialet digitalt klickar du på länkarna i dokumentet. Om du har materialet i din hand hittar du länkarna på sv.se/avdelningar/sv-goteborg/noniin eller genom att skanna QR-koden:

Tack för att du använder vårt material!

Innehållsförteckning:

Första träffen: Vilka är vi?.....	s. 5
Andra träffen: De vuxnas hemliga språk.....	s. 9
Tredje träffen: En kort och en lång historia.....	s. 14
Fjärde träffen: Meänkieli - Vad är det?.....	s. 20
Femte träffen: Att inte få prata sitt modersmål.....	s. 24
Sjätte träffen: Vad är minoritetens kultur bortom språket?.....	s. 31
Sjunde träffen: Vart är vi på väg?.....	s. 36

1

FÖRSTA TRÄFFEN

VILKA ÄR VI?

Under den första träffen går studiecirkeln igenom definitioner på minoriteten och centrala begrepp som används i studiecirkelmaterialet.

FAKTARUTA 1

Minoritetens språkområde

Meänkieli är ett finsk-ugrisk språk och tillhör språkgruppen östersjöfinska. Det vi idag benämner meänkieli har talats i norra Sverige under oöverskådlig tid av tidigare generationer av tornedalingar, kväner och lantalaiset.

Meänkieli är en del av ett sammanhängande geografiskt område med olika östersjöfinska språk där även kvänska och finska ingår. De härstammar alla från en äldre finska men har utvecklats åt olika håll. Språkområdet sträcker sig från norra Bottenviken, upp till Nordnorge, över Finland och in i Ryssland.

Till minoritetens traditionella bosättningsområde i Sverige räknas det som idag är kommunerna Haparanda, Övertorneå, Pajala, Gällivare och Kiruna.

Foto: Jonas Nordqvist

Många bilder i materialet är tagna under Aurinkofesti, en festival med kultur från minoritetsområdet. Festivalen anordnades 2019 av kulturföreningen LAVA på Tärnedöholmen, Pajala kommun.

FAKTARUTA 2

Namn på minoriteten

1

FÖRSTA
TRÄFFEN

Tornedalingar, *kväner* och *lantalaiset* är namn på en finsk-ugrisk minoritet och folkgrupp som delar samma språk, kultur och historia.

Tornedalingar blev officiellt erkända som nationell minoritet år 2000 i samband med att Sverige ratificerade Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter. Alla inom minoriteten identifierar sig dock inte som Tornedalingar.

Tornedalen är ett geografiskt område som följer Torneåälvdal men som i folkmun ofta syftar på kommunerna Haparanda, Övertorneå och Pajala samt motsvarande tätorter på finska sidan älven. Det är framförallt personer som har en koppling dit som kallar sig för ***Tornedalingar***.

Lantalaiset är meänkieli och har historiskt använts på de meänkielitalande jordbrukarna i Lappland.

Kväner är det officiella namnet i Norge på minoriteten med samma ursprung som Tornedalingar och Lantalaiset. Benämningen har kommit att användas allt mer även av minoriteten i Sverige.

De tre benämningarna används för att inkludera alla inom minoriteten. Kommissionen lägger också fram ett förslag för att kväner och lantalaiset officiellt ska bli erkända som en del av minoriteten.

Det är många inom minoriteten som kallar sig för flera av de här benämningarna.

Foto: André Larsson Flyborg

Foto: Hanna Allii

Foto: André Larsson Flyborg

FAKTARUTA 3

Principen om självidentifikation

1

FÖRSTA
TRÄFFEN

Med självidentifikationsprincipen menas att det bara är du själv som har rätt att avgöra ifall du vill göra anspråk på det, du enligt lag, har rätt till som nationell minoritet. Det är utgångspunkten i Europarådets ramkonvention för nationella minoriteter som Sverige antog år 2000.

Forum för levande historia förtydligar att principen innebär att det är du själv som avgör ifall du upplever att du tillhör en minoritets kulturella, språkliga eller historiska bakgrund. Att tillhöra en nationell minoritet utesluter inte att man även kan känna samhörighet med majoritetsamhället eller ha flerdubbla identiteter. Ens identitet och känsla av tillhörighet kan också förändras över tid och på olika platser och sammanhang.

Stereotypa föreställningar, osäkerhet och förväntningar på vad det innebär att tillhöra minoriteten kan ibland göra att personer tvekar ifall de verkligen tillhör gruppen. Det är därför viktigt att vara lyhörd och respektera allas erfarenhet av sin minoritetstillhörighet.

FAKTARUTA 4

Assimileringspolitik

Assimilering kallas den process där individer eller grupper av annan etnisk bakgrund upptas i den dominerande kulturen i samhället. Efter en fullskalig assimileringssprocess går det inte längre att urskilja minoriteten från andra i samhället. Det är målet med assimileringsspolitik. Assimilering i sig kan både vara tvingande och frivillig i olika mått.

Assimilering kan jämföras med integration där samma grupp är en del av övriga samhället men behåller sin identitet och kultur.

Foto: André Larsson Flyborg

FAKTARUTA 5

Försvenskningprocess

1

FÖRSTA
TRÄFFEN

Med försvenskning menar betänkandet de meänkielitalandes assimileringprocess där de skulle fostras in i den svenska kulturen och det svenska språket. Betänkandet pekar ut några områden där detta är extra tydligt.

- Förbud mot att tala meänkieli i skola och på arbetsstuga
- Byte av Ortsnamn från meänkieli till svenska.
- Förbud mot litteratur på finska och meänkieli på offentliga bibliotek.
- Att familjer bytte till svenskklingande efternamn för att passa in i det svenska samhället.
- Statens hantering av mark- och naturresursfrågor.
- Okunskap om och osynliggörande av minoritetens kulturella arv.

Foto: André Larsson Flyborg

Foto: André Larsson Flyborg

KÄLLHÄNVISNING

SOU 2023:68 Kapitel 1: Uppdagat och dess genomförande. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits - exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 1)

Definition av självidentifikationsprincipen:

<https://www.levandehistoria.se/undervisningsmaterial/nationella-minoriteter/nationella-minoriteter-elevsida>

Hämtad 2025-07-09

2 ANDRA TRÄFFEN

DE VUXNAS HEMLIGA SPRÅK

Meänkieli har i många familjer varit språket de vuxna talat med varandra men aldrig till barnen. Under andra träffen går studiecirkeln igenom olika faktorer till varför det blivit så.

Språkbyte =

När ett minoritetsspråk slutar att talas till förmån för ett majoritetsspråk.

FAKTARUTA 1

Vad menas med språkbyte?

Med språkbyte menas här att ett minoritetsspråk slutar att talas allteftersom användarna av språket övergår till att prata majoritetssamhällets språk. Att minoriteters språk får allt färre talare är en trend som finns över hela världen. Ofta pågår det över flera generationer där minoritetsgruppen från början enbart talar sitt eget språk till att några generationer senare bara kunna tala majoritetens språk.

Ett exempel på en fullbordad språkbytesprocess är skogsfinskan som pratades av svedjefinnar i bland annat Värmland. Den sista talaren av värmlandsfinskan gick bort på 1970-talet och dagens ättlingar är idag svenskspråkiga. En grupps språkbyte behöver dock inte gå så långt. I meänkielis fall kan man säga att det idag ligger på en nivå där en del av minoriteten fortfarande behärskar meänkieli samtidigt som en revitalisering av språket bidrar till att fler talar minoritetsspråket, i olika utsträckning. Revitalisering innebär att medvetna åtgärder sätts in för att bevara och utveckla språket.

Med överföring av språket till nästa generation förs också nycklar in till kulturen över. Kunskap och värderingar som ligger inbäddade i språket. Språket ger tillträde till sammanhang och gemenskap hos de som talar det.

När språket inte förs över förändras också förutsättningarna för kulturen.

FAKTARUTA 2

Faktorer för språkbyte

2 ANDRA
TRÄFFEN

Det är många faktorer som påverkar ett språkbyte. Majoritetssamhällets attityder mot minoritetsspråket, med bakomliggande ideologi och politik, har stor betydelse liksom större samhällsförändringar som urbanisering. Dessa faktorer kan sägas ligga på en samhällsnivå. Hur minoritetsgruppens egna förutsättningar, normer och organisering ser ut påverkar också språkbytet. Dessa faktorer ligger på en gruppnivå. Till sist påverkas en språkbytesprocess av hur förutsättningarna att använda språket ser ut på individnivå. Pratas det bland familj och vänner? Alla nivåer spelar in och påverkar varandra i en språkbytesprocess.

Faktorerna går att kategorisera på följande sätt:

Exempel på faktorer på **samhällsnivå**:

- Majoritetssamhällets ideologier, t ex nationalism och rasbiologi.
- Språklagstiftning som till exempel gör det möjligt att lära sig språket i skolan.
- Arbetsmarknad och flyttmönster.
- Möjlighet till vidareutbildning i minoritetsspråksområdet.

Exempel på faktorer på **gruppnivå**:

- Vilken ålder talarna är i och deras förutsättningar att föra språket vidare.
- Äktenskapsmönster, om man bildar familj med någon som kan minoritetsspråket.
- Synen på det egna språket inom minoritetsgruppen.
- Om sammanhang där språket används är tillgängliga.
- Musik, teater, litteratur och andra kulturyttringar på språket.

Exempel på faktorer på **individnivå**:

- Eget språkval.
- Om det används i familjen.
- Om det används bland vänner.

Foto: Jonas Nordqvist

FAKTARUTA 3

Halvspråklighetsdebatten

2 ANDRA
TRÄFFEN

Debatten inleddes i slutet av 1950-talet och pågick under de följande årtiondena. Diskussionen kretsade kring de påstådda riskerna med att lära sig två språk parallellt som barn. Det fanns en felaktig uppfattning om att flerspråkiga individer riskerade att inte lära sig varken sitt första eller andra språk på ett tillfredsställande sätt.

För de som talade meänkieli ledde detta till att deras språkbruk stigmatiserades, då det ansågs att de varken behärskade svenska eller finska fullt ut, vilket resulterade i att de betraktades som halvspråkiga. Det framfördes dock argument i debatten som hävdade att halvspråkigheten var en konsekvens av den språkpolitik som rådde i området, och att de meänkielitalande borde få möjlighet att lära sig riksfinska i skolan innan de började med svenska.

I praktiken innebar debatten att föräldrar, särskilt under 1970-talet, rekommenderades att enbart prata ett språk med sina barn, helst svenska.

FAKTARUTA 4

Är språkbyte ett fritt val?

Är det inte upp till varje förälder att lära ut sitt modersmål till barnen om de så önskar? Anledningen till att barnen inte lär sig meänkieli är såklart olika från familj till familj. Men inom språkforskningen kan forskarna urskilja vissa mönster. Varje förälder vill det som är bäst för ens barn, det är i alla fall utgångspunkten. Majoritetens språk är ofta en förutsättning för att kunna utbilda sig och få jobb. Att det ofta sker på bekostnad av det egna minoritetsspråket är inte alltid ett medvetet val. Ofta hänger det ihop med att det egna språket har låg status och tidigare ansågs försvåra inläringen av majoritetens språk. Lena Huss sammanfattar det med att:

“Orsaken till en språkförlust grundar sig vanligtvis i en ojämn maktsituation där människor inte fritt kan välja utan mer eller mindre tvingas att gå över till majoritetsspråket”

Ur Språkförlustens konsekvenser i Tolv tematiska forskarrapporter, sidan 157

UR: VÅR SANNING OCH VERKLIGHET

“Monet ei jaksa ottaa kieltä takasi koska se ei ole heän arjessa enää, ja mie tykkään se oon OK olla ”ummikko” ja sen tähenki kuulua minuriteethiin.”

“Många orkar inte ta tillbaka språket, eftersom det inte finns i deras vardag längre, och jag tycker att det borde vara okej att vara en ummikko och ändå tillhöra minoriteten.”

Daniel 34 år

“Olema saahneet oppia ette ruotti oon se viralinen kieli ja meänkieltä vain puhuthaan kotona, kaveritten kans ja saunassa. Minusta meän pitäis tehjä revoljšuunin alkamalla puhuhmaan meänkieltä joka paikassa. Jos net ei ymmärä, eihään se olekko sanoa; ”Jaha, okei, sie et ossaa ko ruottia. Mutta nythään sie ossaat kuitekki vähän meänkieltä. Nythään sie saatat sanoa ’Hei’.”

“Vi har fått lära oss att svenska är det officiella språket och meänkieli är det man bara pratar hemma, med sina kompisar eller i bastun. Jag tycker vi ska göra revolution genom att bara börja prata meänkieli överallt. Om de inte fattar, ja då får man ju säga; ”Jaha okej, du kan bara svenska. Men nu kan du ju lite meänkieli i alla fall. Nu kan du säga ’Hej’.”

Helena 37 år

KÄLLHÄNVISNING

2 ANDRA
TRÄFFEN

Huss, Lena (2023). *Språkförlustens konsekvenser: Om språk, kultur och välbefinnande. I SOU 2023:68 Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Tolv tematiska forskningsrapporter*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 2)

Hyltenstam, Kenneth & Sälö, Lynus (2023). *Språkideologi och det ofullbordade språkbytet. I SOU 2023:68 Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Tolv tematiska forskningsrapporter*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 2)

SOU 2023:68 Kapitel 6: Assimileringspolitikens konsekvenser för språket, kulturen och identiteten. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits - exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 1)

SOU 2023:68 Kapitel 5: Skammen och sorgen som fördes vidare/Häpeä ja suru, mikä viethiin etheenpäin. Ur berättelsen "Vill inte dö med skamtäcket över sig". I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Vår sanning och verklighet*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 3)

SOU 2023:68 Kapitel 7: Ytterligare röster/Lissää ääniä. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Vår sanning och verklighet*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 3)

3

TREDJE TRÄFFEN

EN KORT OCH EN LÅNG HISTORIA

Vad som lyfts fram ur historien är i ständig förhandling.
Den tredje träffen handlar om hur de meänkielitalandes historia berättas och vilka historiska skeenden som varit särskilt viktiga för minoriteten.

FAKTARUTA 1

Nationalism

Mot slutet av 1800-talet växte sig nationalistiska ideologier allt starkare i hela Europa. Nationalism bygger på idén om “ett folk, en nation, en stat”. Inom det som kallas etnonationalism innebär det en strävan efter att människorna inom en stat ska prata samma språk och har en gemensam kultur. Målet är att kollektivet ska bli så enhetligt som möjligt. Genom det tror nationalisterna att landet blir starkare och bättre rustat att hävda sig mot andra nationer. Det som avviker från vad som anses vara nationens kultur och språk ses därmed som ett hot mot landet.

Foto: Jonas Nordqvist

FAKTARUTA 2

De meänkielitalande och svensk säkerhetspolitik

De meänkielitalande i Sverige hade hamnat på “fel” sida om nationsgränsen. Deras språk och kultur avvek nu från majoritetens i Sverige och deras lojalitet till landet kunde därför ifrågasättas. Skulle de vid händelse av krig ställa sig med dem på den finska sidan gränsen? De bodde från 1809 på gränsen till Ryssland, ett land som Sverige precis förlorat ett krig mot och som de styrande var rädda skulle fortsätta sin expansion väster ut.

Även i Finland växte nationalismen och dess främsta anhängare kallade sig fennomaner. De ansåg att finskspråkiga territorier som Tornedalen borde tillfalla Finland. Redan 1895 kallade fennomanerna svensk språkpolitik i Tornedalen för “ett skoningslöst förtryck”.

Fennomanernas kritik ledde tillslut till att svenska staten år 1919 utsåg stiftsnotarien i Luleå, Albert Carlgren, att utreda situationen för de meänkielitalande i Sverige. Uppdraget genomförde han genom att sända ut frågeformulär till tjänstemän, ofta svenskspråkiga, i området. Hans slutsats var att de meänkielitalande ville bli lojala svenskar. Han medger dock att han inte fått svar från “en obetydlig minoritet mer eller mindre finsksinnade”.

FAKTARUTA 3

Utbyggandet av väg och järnväg

Utbyggandet av väg och järnväg i minoritetsområdet mot slutet av 1800-talet hade flera syften. Inte minst skulle de underlätta frakten av de naturresurser som gick på export från Norrbotten i form av järnmalm och timmer. I slutet av 1800-talet stod den för en femtedel av Sveriges totala export.

Det var också ett försvarspolitiskt beslut för att hålla jämna steg med utbyggnaden av järnvägen på den finska sidan av Torneälven.

De utökade kommunikationsmöjligheterna underlättade även områdets förbindelse med “svenskbygden”. Svenskan och svenskar tog alltmer plats i vad de ledande politikerna då kallade “finnbygden”. Där det nya drogs fram byttes nämligen de lokala ortsnamnen, inte sällan ut mot nya svenskklingande namn.

Industrialiseringen skapade nya försörjningsmöjligheter för de meänkielitalande och förde också med sig nya rörelser som demokrati och fackföreningar. Verktyg för att så småningom börja ifrågasätta försvenskningsspolitiken.

FAKTARUTA 4

Vad är ett urfolk

Enligt FNs urfolksdeklaration från 2007 är urfolk en folkgrupp som är ättlingar till tidiga invånare på ett geografisk område och har en historisk kontinuitet i territoriet sedan innan kolonialiseringen av en statsmakt. De har en stark koppling till området och upprätthåller egna, åtminstone till viss del, sociala, ekonomiska och politiska system. Ett urfolk har därtill ofta ett eget språk, kultur och trossystem som de strävar efter att upprätthålla och som skiljer sig från det omgivande samhället. Individer inom ett urfolk identifierar sig själva som representant för ett sådant.

Foto: Jonas Nordqvist

MINORITETENS LÅNGA HISTORIA

Text till övning 2 i studiecirkelmaterialet

Sannings- och försoningskommissionen hade som uppdrag att kartlägga assimileringsspolitiken under 1800- och 1900-talen. För att förstå vad som hände under de seklerna bedömde kommissionen att det även behövde skrivas ett kapitel om minoritetens historia längre tillbaka i tiden. Dessutom var det många av dem som vittnade till kommissionen som tog upp händelser som ägde rum innan 1800-talet. Den långa historien har också blivit allt mer aktuellt sedan Svenska Tornedalingars Riksförbund - Tornionlaaksolaiset (STR-T) år 2020 begärde att minoriteten ska få status som urfolk.

Ofta har minoritetens historieskrivning börjat just 1809 då Sverige separerades från Finland och de meänkielitalande blev en språklig minoritet i Sverige. Nu hörs dock fler röster om att minoritetens historia som folkgrupp börjar långt tidigare än så. Även en del ny forskning pekar åt det hållet.

För att förstå den långa historien behöver vi förstå att Sverige till ytan inte alltid har sett ut som det gör idag. Södra Finland blev en del av Sverige under 1100-talet men det var i början av 1300-talet som Tornedalen hamnade under svensk administration och beskattning. Då framförallt genom att ge handelsmän, så kallade birkarlar, ensamrätt att bedriva handel i norra Sverige och Finland i utbyte mot att de tog upp skatt till kronan.

Genom etableringen av kyrkor kom minoritetsområdet att bli en del av Sverige och Uppsala stift. Vid 1500-talets slut fanns det trettio skattlagda byar i minoritetsområdet och kronan hade en mer direkt kontroll.

Men det har bott människor i området långt tidigare än så. Vad dessa människor har kallats och vilka grupper det rör sig om har dock skiftat genom tiderna beroende på vem som nedtecknat historien. Den första skriftliga källan som beskriver norra Skandinavien geografi och folk är från 800-talet. Det är den Nordnorska handelsmannen Ottars reseskildringar som skrevs ner av den engelska kungen Alfred av Wessex på 890-talet. Ottar kallar den nordligaste delen av Bottenviken för Kvänland och de som bodde där för Kväner. Norska historiska texter och isländska släktkrönikor fortsätter att skriva om Kvänland fram till 1700-talet. Det som idag brukar räknas till det gamla Kvänland är de nordligaste delarna av Sverige, Norge och Finland.

Kväner framställs i källorna som ett eget folk som bedrev handel med samer och norrmän. De är en stor befolkning i området och beskrivs fiska i sjöar mellan fjällen i sina lätta båtar. I svenska och finska historiska källor som finns från 1300-talet och framåt kallas de boende i Bottenviken för finnar. I den svenska boken Historia om de nordiska folken från 1555 nämns kväner. Då som ett begrepp som används av lokalbefolkningen i Tornedalen på dem som skötte transporter till Norge.

Fortsättning från föregående sida

En annan grupp som brukar nämnas i det här sammanhanget är birkarlar. Dessa var redan etablerade handelsmän i bottenviksområdet som från sent 1200-tal fram till 1550-talet hade ensamrätt på handel och att ta in skatter i de nordligaste Lappmarkerna. Källor visar på att birkarlar kunde vara både finstalande och svensktalande beroende på var de verkade. Birkarlarnas ursprung är diskuterat. En del hävdar att de är kväner som fått en ny roll av kronan. Forskningen på området kommer till olika slutsatser i den frågan.

Klart är att det långt innan Sveriges kolonialisering av området bodde olika finsk-ugriska grupper i området. Från dessa härstammar samisktalande och meänkielitalande befolkningar. De hade delvis skilda kulturer och livsmönster men också nära relationer genom både försörjning och familjeförbindelser. Fisket var av stor betydelse liksom jakt och bärplockning. För den meänkielitalande befolkningen blev det senare också viktigt med småskaligt jordbruk med boskapsskötsel samt skogsbruk. Framförallt i de mer sydliga delarna av minoritetens språkområde.

Det är svårt, om inte omöjligt, att bortse ifrån att vi tolkar historien utifrån vår egen samtids glasögon och aktuella frågor. I det här fallet har vi också förhållandevis få historiska källor att förlita oss på. Arkeologiska utgrävningar kan ge svar på vad människor har arbetat med, hur de kan ha bott och ibland till och med vad de har ätit. Men de kan inte ge svar på vilket etnicitet dessa människor hade utifrån våra dagars kategoriseringar.

Även skriftliga källor bör behandlas kritiskt. Benämningar på folkgrupper förändras och vad som syftas kan ibland vara oklart. Forskarvärlden är inte överens. Det är därför kommissionen föreslår att det ska komma till medel för mer forskning om minoriteten och tillsättas en utredning om Tornedalingar också är ett urfolk.

I sammanhanget är det viktigt att komma ihåg att det är svenska kronan och staten som har haft ett behov av att reglera och kategorisera folken och deras näringar. Benämningarna på de olika grupperna är satta av staten utifrån statens behov av att veta vad människorna livnärde sig på. Genom att kategorisera folken kunde de ta in skatt och kontrollera resurserna i området. Redan rikskansler Axel Oxenstierna sa på 1634 "Man hoppas här, näst Guds tillhjälp, så skall där bli det Svenska Västindien" när silver hade hittats i Arjeplogs fjällvärd. Det medförde en ökad kontroll och administration över det nya länet Västerbotten som då även innefattade det som idag är Norrbotten.

De två ingångarna i historien, den som börjar 1809 och den som hänvisar till 800-talet, utesluter inte varandra. Däremot kan de olika historieskrivningarna, och vilken vikt individer och grupper lägger vid dem, få olika följder för identifikation. Även politiskt får det konsekvenser för minoriteten. Vilka rättigheter ett ursprungsfolk får skiljer sig mot vad en nationell minoritet tilldelas.

KÄLLHÄNVISNING

Karlsson, Klas-Göran (2025). *Varken finne eller svensk: tornedalingarna och 1800- och 1900-talets svenska assimilationspolitik*. Stockholm: Forum för levande historia
<https://www.levandehistoria.se/wp-content/uploads/2025/06/FLH-Varken-finne-eller-svensk-web.pdf>

SOU 2023:68 Kapitel 4: Minoritetens historia i ett längre tidsperspektiv. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits - exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 1)

SOU 2023:68 Kapitel 6: Berättelser om förlust av kultur och traditionella näringar/ Muisteluksia kulttuurin ja perimäelinkeinojen menettämisestä. Ur berättelsen "Vi får inte ens färdas i våra förfäders områden". I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Vår sanning och verklighet*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 3)

"United Nation Declaration on the Rights of Indigenous Peoples" (2008)
https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf.
Se även definition på sidan <https://www.un.org/en/fight-racism/vulnerable-groups/indigenous-peoples>. Båda hämtade 2025-06-17

Foto: Jonas Nordqvist

FJÄRDE TRÄFFEN

MEÄNKIELI - VAD ÄR DET?

Hur meänkieli ska bevaras och utvecklas är en central fråga för många inom minoriteten. Den fjärde träffen tar upp begrepp som är bra att kunna för att förstå språkets sociala och politiska sammanhang.

FAKTARUTA 1

Ett finsk-ugriskt språk

Meänkieli är en sammansättning av orden meän (vårt) och kieli (språk) och tillhör språkgruppen östersjöfinska språk. Till de finsk-ugriska språkgrupperna hör även de samiska språken. Meänkieli bär stora likheter med kvänskan som är nationellt minoritetsspråk i Norge. Språket har också likheter med de nordfinska dialekterna.

När gränsen genom det finska språkområdet drogs 1809 kom det även att påverka språket, gammelfinskan. På den finska sidan Tornedalen kom språket att förfinskas. Ord som influerats av svenskan plockades bort och ersattes av nya ord. Här var finskan majoritetsspråk och de nordfinska dialekterna kom att påverkas av dialekterna i södra Finland när språket moderniserades och standardiserades allt mer.

På svenska sidan Tornedalen tog språkets utveckling en annan riktning. Här behölls den äldre finskan i större utsträckning samtidigt influerades språket av svenska när nymodigheter som bilar eller datorer skulle beskrivas.

Ett av meänkielis kännetecken är att bokstaven H tydligt hörs i tal.

FAKTARUTA 2

Begreppet meänkieli

FJÄRDE
TRÄFFEN

Meänkieli utropades till eget språk under en manifestation i Pajala den 27 februari 1988. Då hade arbetet med att göra meänkieli till ett skriftspråk pågått i några år. Erling Wande presenterade under manifestationen ett språklexikon han tagit fram och Bengt Pohjanen läste ur Markusevangeliet som han översatt till meänkieli.

Detta väckte starka känslor hos delar av den meänkielitalande befolkningen. Många såg fortfarande på sitt språk som fult och ingenting att göra en stor sak av. Personer som då jobbade med att höja språkets status vittnar om att de arbetade i stark motvind och att personer kunde ringa och hota de som var aktiva.

Den 27 februari har utsetts till meänkielidagen och uppmärksammas idag på flera håll i Sverige.

FAKTARUTA 3

Språk eller dialekt - ett politiskt beslut

Det var inte självklart att meänkieli skulle erkännas som ett nationellt minoritetsspråk. En del ansåg att språket var en dialekt av finska. För att avgöra frågan inför att Sverige skulle ansluta sig till Europarådets minoritetsspråkskonvention tillsattes 1997 en utredning. Där konstaterades att det ur ett språkvetenskapligt perspektiv inte går att dra någon skarp gräns mellan vad som är ett språk eller en dialekt. Avgörandet är tillslut ett politiskt beslut. Utredaren och språkforskaren Kenneth Hyltensam redogjorde för hur meänkieli förhöll sig till sju punkter som brukar vara kännetecknade för vad som är ett språk respektive dialekt.

Hans slutsats var att det gick att argumentera för båda utgångarna men att mer talade för att meänkieli skulle betraktas som ett eget språk. Riksdagen fattade beslutet och meänkieli blev erkänt som ett nationellt minoritetsspråk i sin egen rätt år 2000.

Svenska Tornedalingars Riksförbund - Tornionlaaksolaiset har sedan början av 1980-talet drivit frågan att meänkieli är ett eget språk.

FAKTARUTA 4

Språkrevitalisering och standardisering

FJÄRDE
TRÄFFEN

I och med försvenskningen har antalet talare succesivt minskat. För att vända utvecklingen har ett arbete med språkrevitalisering satts in. Arbetet innebär bland annat insatser för att stödja överföring av språket mellan generationerna och höja statusen på språket. Det är den statliga myndigheten Institutet för språk och folkminnen som ansvarar för det arbetet.

Meänkieli var länge enbart ett talat språk. Det användes i vardagen; i hemmet, i skogen, under fisket och på gården. Språk är nära sammankopplat med kultur och plats. I traditionella näringar som jakt, fiske, rennäring och skogsbruk lever meänkieli kvar i större utsträckning än i andra sammanhang. Meänkieli används också i kyrkan. Inte minst inom den læstadianska rörelsen.

En del av revitaliseringsarbetet är att standardisera meänkieli. Arbeta med att standardisera meänkieli har pågått i några decennier nu. Det innebär att det bestäms vilken grammatik och betydelse av ord som ska gälla. Ofta görs detta genom att skriva ordböcker. Det gör det enklare att skriva på meänkieli och även lära sig det. Att det finns en standard anses också höja statusen på ett språk.

Kritiker av att standardisera meänkieli menar att arbetet riskerar att urholka mångfalden i språket. Att vissa varieteter därmed kommer försvinna eller inte räknas som "riktig" meänkieli.

FAKTARUTA 5

Variteter

När det inte finns någon standard i ett språk lever en mångfald av ord, uttal och grammatik kvar längre. Det gör att meänkieli skiljer sig åt mellan olika delar av språkområdet. Institutet för språk och folkminnen delar in språket i tre varieteter. Tornedalsvarietet som främst pratas i Haparanda, Övertorneå och Pajala. Gällivarevarietet som i högre grad påverkats av samiskan och i folkmun ofta kallas "byfinska". Lannankieli pratas kring Kurravaara och Jukkasjärvi.

Hur meänkieli används är väldigt personligt och (beroende på ordförråd) i olika utsträckning influerat av finska och svenska. Därför är det en del som hellre säger att de pratar minunkieli (mitt språk) för att undvika språkpoliser.

KÄLLHÄNVISNING

FJÄRDE
TRÄFFEN

Hyltenstam, Kenneth & Sälö, Linus (2023). *Språkideologi och det ofullbordade språkbyte*. I **SOU 2023:68** *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Tolv tematiska forskningsrapporter*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 2)

SOU 2023:68 Kapitel 6: Assimileringspolitikens konsekvenser för språket, kulturen och identiteten. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits - exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 1)

SOU 2023:68 Kapitel 11: Minoritetens arbete för att bevara språket och kulturen. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits - exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 1)

SOU 2023:68 Kapitel 5: Skammen och sorgen som fördes vidare/Häpeä ja suru, mikä viethiin etheenpäin. Ur berättelsen "Upprättelse är viktigt". I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Vår sanning och verklighet*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset. (Band 3)

ISOF – nationella minoritetsspråk - meänkieli

<https://www.isof.se/nationella-minoritetssprak/meankieli/sprakframjande/vad-ar-sprakrevitalisering>

<https://www.isof.se/nationella-minoritetssprak/meankieli/lar-dig-mer-om-meankieli/spraket-meankieli>.

Båda hämtade 2025-06-18

5

FEMTE
TRÄFFEN

ATT INTE FÅ PRATA
SITT MODERSMÅL

Försvenskningen av de meänkielitalande skedde i stor utsträckning genom utbildningssystemet. Den femte träffen tar upp politiska beslut och begrepp som är avgörande för att förstå hur försvenskningsspolitiken genomfördes.

FAKTARUTA 1

Undervisningsspråket blev svenska

År 1888 togs beslutet att svenska skulle användas som undervisningsspråk i de statligt finansierande folkskolorna som etablerades i minoritetsområdet vid den här tiden. Innan dess skedde undervisningen på barnens hemspråk. Staten försökte även få fler finskspråkiga att bli lärare med hjälp av stipendier och lärarutbildningar.

Efter 1888 inrättades inom loppet av sex år 17 statliga skolor i minoritetsområdet med hjälp av det så kallade Finnbygdsanslaget. Det medförde att kommunerna inom minoritetsområdet förlorade styrningen av skolorna. Istället var det domkapitlet i Härnösand och senare i Luleå stift som tog över ledningen. Det medförde att den lokala befolkningens inflytande över skolorna försvårades. Med åren utvidgades språkpolicyn till att endast svenska skulle användas i skolan. Förbudet mot att prata meänkieli i skolan kom succesivt även att gälla även för de kommunala folkskolorna.

Kyrkans inflytande över de statliga skolorna i minoritetsområdet upphörde 1940. Istället blev det den statliga Skolöverstyrelsen som tog över ansvaret. Det statliga stödet till skolan i minoritetsområdet fortsatte till 1968.

FAKTARUTA 2

Den helsvenska metoden

Från 1888 in på 1960-talet användes i skolorna, i olika utsträckning, det som kom att kallas den "helsvenska metoden". Den innebar att inga andra språk än svenska fick förekomma, från första skoldagen. På nationell nivå kallades den här pedagogiska metoden för direktmetoden och var inspirerat av hur handelsmän i New York på 1870-talet skulle lära sig ett nytt språk. Denna metod skulle nu appliceras på sjuåringar i minoritetsområdet.

Förbudet mot att barn skulle få prata meänkieli vid sidan av undervisningen under skoldagen var inte statligt sanktionerat. I praktiken skapades dock lokala förbud runt om i minoritetsområdet. Förbudet tillämpades även på rasterna. Pratade barnen ändå sitt modersmål med varandra blev de bestraffade i olika grad.

FAKTARUTA 3

Finnbygdsutredningen

År 1921 presenterades den så kallade finnbygdsutredningen. Som utredningens ordförande satt biskopen i Luleå stift, Olof Bergqvist.

Finnbygdsutredningen hade som uppdrag att utreda skolförhållandena i de finsktalande delarna i Norrbottens län. På grund av det politiskt spända läget kom utredningen också att bli ett slagträ för att hävda Sveriges territoriella rätt till minoritetsområdet. I utredningen argumenteras för att språkområdet historiskt var en svenskbygd som förfinskats. Historieförfalskningen legitimerade försvenskningsspolitiken i området genom att den förda språkpolitiken bara återställde tingens ordning och gick i linje med medborgarnas vilja.

Utredningen kritiserades skarpt av Walde Lorens Wanhainen, från Tornedalen, som var ledamot i utredningen. I sin kritik skrev han:

“Kunskap i ett språk som till på köpet är barnens modersmål bör icke kunna anses vara värdelöst, särskilt när hänsyn tages därtill, att språket kommer dagligen och stundligen till praktisk användning.”

Ur *Finnbygdsutredningen* från 1921, sidan 367

FAKTARUTA 4

Lärarnas roll

5

FEMTE
TRÄFFEN

Den helsvenska metoden var den officiellt sanktionerade metoden i minoritetsområdet. Däremot fanns det inga skriftliga instruktioner i hur lärarna skulle använda den i praktiken. Det blev upp till varje lärare och lärarinna att implementera en språkpedagogik.

1921 var det 46 % av lärarna som använde finska som hjälpspråk i undervisningen av de yngsta barnen. Denna andel kom att minska snabbt. Intervjuer visar entydigt att huvudsakligen svenska gällde från dag ett under 1930-, 40- och 50-talen.

Detta kan ses i ljuset från finskans ställning på småskollärarseminariet i Haparanda. Där var finska först ett krav för att få utbildas. Det kravet togs bort på 1890-talet för att ersättas av svenska som krav. 1912 togs finskan bort från lärarutbildningens timplan.

Det rådde lärarbrist i minoritetens språkområde från slutet av 1800-talet och många lärare som anställdes var enbart svenskspråkiga. Istället för att utveckla en lärarutbildning där finska behölls som undervisningsspråk togs det helt enkelt bort.

År 1928 skickade åtta tornedalska lärare in en skriftlig begäran till skolöverstyrelsen om att finska skulle införas i folkskolans undervisningen. Detta ledde till en hård debatt där lärarna anklagades för att vara landsförrädare av de mest hårdföra nationalisterna, men de fick också medhåll. Förslaget ledde tillslut fram till att elever kunde välja finska som tillval i fortsättningsskolan från 1935. Få elever valde då att läsa finska. Meänkieli sågs vid tiden inte som ett eget språk.

Foto: Jonas Nordqvist

FAKTARUTA 5

Förbud mot förbudet

FEMTE
TRÄFFEN

Att kunna förbjuda barnen att prata meänkieli med varandra kom att prägla skolorna i minoritetsområdet i 70 år. På 1950-talet skedde en gradvis förändring. FN:s organ för utbildning, vetenskap och kultur (UNESCO) släppte år 1953 en rapport som visade på vikten av att utveckla sitt modersmål och språkets roll i omvärldsförståelse och självkänsla. Framförallt hos barn.

År 1957 förbjöd Skolöverstyrelsen skolorna och skolhemmen att förbjuda barnen att prata sitt modersmål på rasterna. Det var dock svårt att ändra attityderna mot meänkieli och många hade övertygelsen att den helsvenska metoden var effektiv. Fortfarande, tio år senare, fick myndigheten upprepa till rektorerna att det finska språkförbudet skulle upphävas. Det visar att det fortfarande fanns skolor in på slutet av 60-talet som förbjöd barnen att prata meänkieli med varandra.

FAKTARUTA 6

Konsekvenser av skolpolitiken i skolan

Kommissionen säger i sitt betänkande att skolans språkpolitik har haft negativa följder för meänkielitalande personer. En del barn hade svårt att ta till sig skolundervisningen på svenska och fick en bristfällig skolgång. De bestraffningar barnen kunde få när de använde sitt modersmål kunde vara smärtsamma där och då. Hos en del följde en känsla av skam över sitt språk och ursprung med dem genom hela livet. Det har bidragit till att de inte förde meänkieli vidare till sina barn.

FAKTARUTA 7

Vad är en total institution?

FEMTE
TRÄFFEN

I radioprogrammet *Vår historia - Arbetsstugan kunde vara räddningen eller värsta plågan* nämner Stefan Aro att arbetsstugan var en total institution. Men vad menar han med det?

Begreppet myntades 1961 av antropologen och sociologen Erving Goffan och syftar på slutna miljöer som fängelser, kloster, internatskolor och barnhem. Det är institutioner som styrs av en stark auktoritet och att de som bor där är avskärmade från resten av samhället.

Genom ett strikt schema, hård disciplin, enhetliga kläder och en rädsla för att bryta mot reglerna bryts de intagnas tidigare vanor och beteenden ner. Det kan leda till osäkerhet i den egna identiteten och ursprunget. Målet med institutionen är att den som bor där ska omformas till en ny person. Om det lyckas är inte en självklarhet. Efter en tid brukar de som bor på totala institutioner hitta strategier för att undvika kontroll och skapa sig eget handlingsutrymme. Ett sätt att behålla sin egen identitet utanför den som institutionen vill tillskriva en.

FAKTARUTA 8

“Det var andra tider förr”

Det är många av vittnesmålen som beskriver fysiska bestraffningar på arbetsstugan. Synen på att slå barn i uppfostrande syfte har sedan arbetsstugorna stängde förändras. I folkskolan förbjöds aga först 1958. Det betyder inte att det var fritt fram att slå barnen innan dess. Aga var reglerat i skolan redan vid sekelskiftet och skulle ses som en sista utväg om andra disciplinåtgärder inte fungerade. När det blev möjligt för flickor att gå på läroverk 1928 var aga förbjudet liksom kränkande och sårande behandling. Aga av barn i fortsättningsskolan var förbjudet.

Även arbetsstugans regler beskriver aga som något som kan ske i undantagsfall. I Norrbottens läns arbetsstugors årsrapport från 1923-1924 står det även att aga inte får ge skador på barnet.

Många av de situationer som före detta arbetsstugebarn beskriver strider mot arbetsstugornas egna regelverk. Vittnesmål beskriver hur en del föräldrar sa ifrån när barnen blev slagna. Även det visar på att fysiska bestraffningar, i den utsträckning som det vittnas om, inte sågs som något naturligt även när arbetsstugorna var öppna.

FAKTARUTA 9

Hur de rasbiologiska undersökningarna kunde genomföras

De rasbiologiska undersökningarna i det meänkielitalande området pågick under två decennier fram till 1935. I arkivmaterialet från rasbiologiska institutet har historikern Curt Persson kunnat identifiera 154 personer ur den meänkielitalande befolkningen med namn och hemort.

För att kunna genomföra rasbiologiska undersökningar på den samiska och meänkielitalande befolkningen använde rasbiologerna, med Herman Lundberg i spetsen, sig av lokala medhjälpare som präster och folkskollärare. Auktoriteter i byarna som många hade förtroende för. Mätningarna på barn skedde ofta i skolbyggnaden under den ordinarie undervisningstiden.

Ofta var det personer som själva tillhörde den samiska eller meänkielitalande befolkningen som hjälpte rasforskarna. Även læstadianska predikanter hjälpte rasbiologerna att få tillträde att göra sina mätningar och ta fotografier på människorna. Detta trots att det inom delar av den læstadianska väckelsen är en synd att avbilda människan.

Även företagsledare hjälpte rasbiologerna genom finansiellt stöd. Inte minst LKAB:s disponent i Kiruna, Hjalmar Lundbohm.

FAKTARUTA 10

Rasbiologin och försvenskningen

Försvenskningsspolitiken och rasbiologin följer sina egna inre logiker. Samtidigt som de meänkielitalande skulle lära sig svenska sågs de som en lägre stående ras och ett hot mot den svenska folkstammen. Det är inte helt klarlagt vilken roll språket hade i rasbiologin. Inte heller hur rasbiologin påverkade assimileringsspolitiken.

Kommissionen konstaterar dock att försvenskningsspolitiken och rasbiologiska idéer samverkade i myndighetspersoners argumentation och utredningars resonemang för den förda politiken mot den meänkielitalande befolkningen.

De meänkielitalande var ett hot mot både Sverige som nation och svenskarna som ras. Både försvenskningsspolitiken och rasbiologin var ett förtryck mot minoriteten som bidrog till en känsla av förnedring och förminskning hos de meänkielitalande. Vilket i sin tur kunde leda till skam över den egna identiteten och förlust av språk och kultur.

KÄLLHÄNVISNING

Elenius, Lars (2023). *Statlig minoritetspolitik för språklig assimilering*. I **SOU 2023:68** *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Tolv tematiska forskningsrapporter*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 2)

Elenius, Lars (2023). *Skolbarn i Tornedalen mellan två språk*. I **SOU 2023:68** *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Tolv tematiska forskningsrapporter*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 2)

Goffman, Erving (2007). *Totala institutioner: fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. [Ny utg.] Stockholm: Norstedts akademiska förlag

Huss, Lena (2023). *Språkförlustens konsekvenser: Om språk, kultur och välbefinnande*. I **SOU 2023:68** *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Tolv tematiska forskningsrapporter*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 2)

Hyltenstam, Kenneth & Sälö, Linus (2023). *Språkideologi och det ofullbordade språkbytet*. I **SOU 2023:68** *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Tolv tematiska forskningsrapporter*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 2)

Persson, Curt (2023). *Forskningsstudie angående rasbiologiska undersökningar av tornedalingar, kväner och lantalaiset*. I **SOU 2023:68** *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Tolv tematiska forskningsrapporter*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 2)

SOU 2023:68 Kapitel 7: Utbildning och fostran. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits - exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 1)

SOU 2023:68 Kapitel 4: Att byta språk – berättelser från skolan/Kielen vaihtaminen – muisteluksia koulusta. Ur berättelsen ”Det måste ju vara ett hemskt fult språk om vi inte ens får tala det”. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Vår sanning och verklighet*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 3)

SJÄTTE TRÄFFEN

VAD ÄR MINORITETENS KULTUR BORTOM SPRÅKET?

Det är inte bara språket som har påverkats av statens politik gentemot tornedalingar, kväner och lantalaiset och deras ursprungliga språkområde. Sjätte träffen tar upp andra delar av minoritetens kultur och kulturarv som också kommit att förändras.

FAKTARUTA 1

Kulturen bortom språket

De flesta meänkielitalande var mångsysslare. Det behövde människor vara då naturen och klimatet satte sina begränsningar på hur de kunde nyttja resurserna. Många hade ett litet jordbruk och skogsbruk för självhushållning. Jakt och fiske var väldigt viktigt. Framförallt i de norra delarna av minoritetsområdet. Längre söder ut var odlingsvillkoren mer gynnsamma. Jordbruket spelade därför en större roll för levnadssättet närmare kusten. En del hade renar vilka bland annat användes som dragdjur. Människorna tillverkade det mesta själva och många var duktiga på hantverk. De åtta årstidernas växlingar avgjorde säsongens sysslor.

Det traditionella sättet att leva är fortfarande viktigt hos många i minoriteten även om det idag inte är avgörande för försörjningen för de flesta.

Tornedalingar, kväner och lantalaiset har levt sida vid sida med samer, har med sig det finska kulturarvet och har influerats av den svenska kulturen. Tillsammans bidrar de olika kulturella influenserna till de meänkielitalandes unika kultur och kulturarv.

FAKTARUTA 2

Rätten att äga renar

**SJÄTTE
TRÄFFEN**

Renar har historiskt haft stor betydelse för minoriteten. Bland annat som dragdjur för att få hem hö från ängarna. För de tornedalingar, kväner eller lantalaiset som äger renar idag är det en viktig tradition och en del av deras kultur och identitet. Minoritetens rätt att äga och sköta renar har dock länge varit begränsad.

Det var på 1880- och 1910-talen som riksdagen beslutade att renskötselrätten skulle begränsas för bofasta och enbart skulle tillfalla samerna utifrån historisk hävd. Beslutet togs med vetskap om att även andra grupper än samerna hade renar. Människorna fortsatte dock bedriva renskötsel på liknande sätt som förut.

Sedan 1928 har tornedalingar, kväner och lantalaiset laglig rätt att ha renar i det som kallas koncessionsrenskötsel. Koncession betyder tillstånd och ges till samer som vill bedriva rennäring utanför lappmarksgränsen på de områden där det historiskt bedrivits renskötsel, nämligen Tornedalen. I de samebyar som har koncessionsrenskötsel har alla orsbor rätt att äga renar, inte bara samer. Ett hushåll får ha högst trettio renar hos en koncessionsinnehavare.

Meänkielitalande ovanför lappmarksgränsen saknar fortfarande rätten att äga renar så som de traditionellt gjorde innan rennäringen reglerades runt förra sekelskiftet.

FAKTARUTA 3

Väartisystemet

Väärti betyder värd på meänkieli. Systemet innebar att meänkielitalande familjer tog emot renskötande fjällsamer som inneboende under vinterhalvåret. I utbyte kunde värdfamiljen få en ren, renkött eller annat av värde. Väartisystemet har haft en stor betydelse för det sociala livet och det var ofta den samiska familjen kom tillbaka till samma gård år efter år. Samarbetet innebar ett nära utbyte av språk och kultur och bidrog till sammanhållning mellan minoriteterna. Systemet hade spelat ut sin roll fram på 1960-talet. Då hade de flesta samer egna hus att bo i.

FAKTARUTA 4

Myrslätter och ängar

**SJÄTTE
TRÄFFEN**

För att få maten till djuren att räcka under det långa vinterhalvåret behövde människorna ta vara på allt tillgängligt gräs som fanns. På myren växte gräs och de kunde ta sig långa sträckor för att nå slättermyrarna. Människorna beredde också annan ängsmark på de platser där det gick. Ibland långt ifrån hemmet. De byggde lador intill slätterängarna där höet förvarades och kunde sedan hämtas på vintern när det behövdes. Dessa marker var alltså väldigt viktiga för den meänkielitalande befolkningen. De var en del av det halvnomadiserade liv många levde där de behövde resa långa sträckor för att jaga, fiska samla in mat och bedriva handel för att få livet att gå ihop. Människor kunde vara borta från hemmet månader åt gången.

Vem som ägde dessa marker var dock inte helt fastställt enligt staten. Det innebar att staten kunde lägga beslag på marken genom så kallad avvittring. Bland annat på grund av språkförbistring var det svårt för brukarna av slättermarkerna att hävda sin rätt och visa sitt behov av ängarna. Denna process var särskilt intensiv mellan åren 1922–1932. Nästan 88 000 hektar ängsmark drogs då in till staten. Drygt 19 000 hektar av de marker som det beslutades om fick innehavarna behålla.

FAKTARUTA 5

Utflyttningen

När industrialiseringen tog fart i Norrbotten under 1900-talets första hälft medförde det även förändrade levnadsmönster för tornedalingar, kväner och lantalaiset.

Effektiviseringar i skogs- och jordbruk samt expansionen av gruvdriften var en medveten strategi från statens sida för att öka produktionen och vinsterna. Både staten och privata bolag köpte upp jordbruksgårdar för att istället bedriva skogsbruk.

Industrierna i Kiruna, Malmberget och Luleå behövde mycket arbetskraft. Så även de växande industrierna i södra Sverige. På 1960-talet hade de flesta småskaliga jordbruken lagts ner och skogsbruket behövde inte längre lika mycket arbetskraft. Arbetslösheten var hög utanför tätorterna och många behövde flytta för att kunna försörja sig. Många har vittnat om hur de mer eller mindre kände sig tvingade att flytta söderut och upplevde sig svikna av staten för att den inte såg till att industrierna hamnade där arbetskraften redan fanns.

Med utflyttningen förlorade de meänkielitalande även sitt sammanhang att prata språket. Meänkieli blev förknippat med det gamla och låg ekonomiskt standard och svenska blev språket för dem som skulle bli något här i världen.

FAKTARUTA 6

Vad är Kulturarv?

6

SJÄTTE
TRÄFFEN

Kulturarv är något som blir viktigt i vår samtid när vi föreställer oss det som har varit. Det kan till exempel vara föremål, traditioner, byggnader, hantverk, maträtter, kulturmiljöer och sätt att leva. Kulturarv kan skapa trygghet, gemenskap en känsla av att vara förankrad på en plats. Ofta lyfts det upp som något unikt som gäller en viss plats och vissa människor. Det går dock väldigt sällan att dra några skarpa gränser för kulturarvs härkomst, eftersom det hela tiden görs om och skapas på nytt i mötet mellan människor och för olika syften.

Foto: Hanna All

KÄLLHÄNVISNING

SJÄTTE
TRÄFFEN

Definition av kulturarv:

Ronström, Owe (2008). *Kulturarvspolitik: Visby: från sliten småstad till medeltidsikon*. Stockholm: Carlsson

Gällande rennäringslag från 1971:

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rennaringslag-1971437_sfs-1971-437/

SOU 2023:68 Kapitel 8: Traditionella näringar som identitet och kulturarv. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits - exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 1)

Se sidan 399-411 för en detaljerad beskrivning av koncessionsrenskötseln.

SOU 2023:68 Kapitel 6: Att byta språk – berättelser från skolan/Kielen vaihettaminen – muistelusia koulusta. Ur berättelsen ”Det måste ju vara ett hemskt fult språk om vi inte ens får tala det”. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Vår sanning och verklighet*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 3)

Foto: Jonas Nordqvist

SJUNDE TRÄFFEN

VART ÄR VI PÅ VÄG?

Vad som menas med ansvar och försoning är viktigt att förstå för att kunna ta beslut gällande minoriteten framöver. Sjunde träffen tar upp kommissionens bedömningar i de frågorna.

FAKTARUTA 1

Vem kan hållas ansvarig?

Vem är ansvarig för historiska orättvisor? De lagar och regler som gäller idag var kanske helt annorlunda när kränkningarna genomfördes. Ofta är det svårt att utskilja vem som varit ansvarig när det gäller historiska orättvisor.

Går det att hålla en nutida aktör ansvarig för historiska orättvisor som drabbat en folkgrupp i en annan tid och under andra förutsättningar?

Kommissionens korta svar är: Ja, det går att hålla aktörer ansvariga. Anledningen är att kommissionen bedömer att orättvisorna är bestående och lever kvar i gruppens kollektiva minne. Minoriteten har inte haft och har fortfarande inte lika rättigheter och möjligheter som befolkningen i övrigt. Bestående missförhållanden behöver åtgärdas för att en försoningsprocess ska vara möjlig.

Oavsett vilken aktör som utfört ett visst agerande är det staten som har haft ett intresse av att kontrollera minoriteten och minoritetsområdet utifrån nationalistiska, försvarspolitiska, ekonomiska och rasbiologiska syften.

Eftersom svenska staten som organisation varit bestående över tid kan den hållas ansvarig för sina handlingar. Även om personerna som agerat i statens namn varierat historiskt.

FAKTARUTA 2

Kommissionens slutsats i ansvarsfrågan

Texten nedan är hämtat ur *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan – Som om vi aldrig funnits*, sidan 579

“Assimileringspolitiken var sanktionerad av staten och minoriteten upplevde kränkningar och övergrepp som en direkt eller indirekt följd av detta. Genom kartläggningen av de historiska händelserna har det i vissa fall varit möjligt att blottlägga vilka aktörer som burit ansvaret för det som inträffat. I andra fall har det inte varit möjligt. Det är dock klarlagt att assimileringsspolitiken har lett till en skada. Det handlar bland annat om att språket skambelagts och i flera fall gått förlorat, att barn inte fått använda sitt modersmål i skolan och arbetsstugan och därmed hamnat i ett kunskapsunderläge som på olika sätt påverkat dem under deras livstid, förlust av kulturella näringar samt upplevelser av rasbiologiska värderingar. Konsekvenserna av detta lever vidare än i dag.

För att en försoningsprocess överhuvudtaget ska vara möjlig behöver kvarlevande orättvisor åtgärdas. Det som framkommit om statens och Svenska kyrkans agerande och oförmåga eller underlåtenhet att skydda enskilda – särskilt barn – skulle med dagens mått mätt anses strida mot grundläggande mänskliga rättigheter som framgår av bland annat Sveriges internationella åtaganden, såsom Barnkonventionen och Europakonventionen om mänskliga rättigheter.

Som påpekats tidigare kan staten inte anses vara juridiskt ansvarig för kränkningar och övergrepp som inträffade innan Sveriges folkrättsliga åtaganden om mänskliga rättigheter hade trätt i kraft. Däremot kan staten och kyrkan, utifrån resonemanget om vikten av att staten tar ansvar för att komma till rätta med bestående orättvisor, anses ha ett moraliskt ansvar för att gottgöra assimileringsspolitikens konsekvenser och att reparera den skada som uppstått. Därutöver har staten ett rättsligt ansvar att i dag vidta åtgärder som främjar minoritetens kultur och identitet, genom att bland annat leva upp till de förpliktelser som man åtagit sig genom Europarådets konventioner om skydd och främjande av de nationella minoriteter och de nationella minoritetsspråken.”

FAKTARUTA 3

Vad bör staten göra nu?

7 SJUNDE TRÄFFEN

För att gottgöra assimileringens konsekvenser lägger kommissionen fram 33 olika insatser på vad staten bör göra.

Insatserna är uppdelade i fem övergripande mål.

1

Insatser för en fortsatt försoningsprocess

Här beskriver kommissionen hur staten bör, i nära dialog med minoriteten, arbeta vidare med försoningsprocessen. Här ingår att staten bör erkänna kränkningarna och ge en offentlig ursäkt.

2

Synliggörande och egenmakt

För att kunna ge minoriteten en kollektiv upprättelse och främja försoning behöver kunskapen om minoriteten och försvenskningens process öka, i hela samhället. Här finns bland annat förslag att staten bör inrätta ett huvudmuseum för minoriteten. Kommissionen lyfter även behovet av mer forskning om minoritetens historia, språk och samhälle. För att få bättre möjligheter att utveckla sin kultur och utöva inflytande föreslås också ett ökat bidrag till minoritetens organisationer.

3

Förverkliga och utöka rättigheterna

Kommissionen lyfter att det redan idag finns lagar och rättigheter till skydd för de nationella minoriteterna och de nationella minoritetsspråken. Däremot är dessa rättigheter inte förverkligade idag. Till exempel behöver möjligheterna att lära sig meänkieli i skolan förbättras.

4

Språkrevitalisering och kulturfrämjande

Det är av största vikt att statens arbete med att skapa långsiktiga strukturer för bevarandet av meänkieli. Om detta inte görs riskerar minoritetens identitet och kulturarv att försvinna. Förslagen rör bland annat att arbetet med revitalisering ska få permanenta medel i statens budget och att folkbildningsrådet ska få medel att hålla kurser i meänkieli i samband med utövandet av kulturella och kreativa näringar.

5

Stärkt nordiskt samarbete

Tornedalingar, kväner och lantalaiset delar många minoritetespolitiska utmaningar med de norska kvänerna och har mycket gemensamt med befolkningen i norra Finland. Kommissionen föreslår därför att staten bör arbeta för att stärka det nordiska arbetet. Framförallt när det kommer till en sammanhållen språkutbildning och medialt utbud på minoritetsspråket.

KÄLLHÄNVISNING

SJUNDE
TRÄFFEN

SOU 2023:68 Kapitel 12: Kommissionens ställning i ansvarsfrågan. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits - exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 1)

SOU 2023:68 Kapitel 13: Upprättelse och försoning. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits - exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 1)

SOU 2023:68 Kapitel 14: Förslag på insatser för försoning och upprättelse. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits - exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 1)

SOU 2023:68 Kapitel 4: Att byta språk – berättelser från skolan/Kielen vaihtaminen – muisteluksia koulusta. Ur berättelsen ”Jag undrar varför lärarna kom till byarna söderifrån?”. I *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan: Som om vi aldrig funnits – Vår sanning och verklighet*. Slutbetänkande av Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset (Band 3)

No niin - Visst finns vi!

År 2020 tillsatte regeringen en sannings- och försoningskommission med uppdrag att kartlägga och granska den assimileringspolitik som svenska staten drev mot den meänkielitalande minoriteten under 1800- och 1900-talen.

I november 2023 kom kommissionens slutbetänkande *Aivan ko meitä ei olis ollukhaan – Som om vi aldrig funnits*.

Över 160 vittnesmål berättar om olika erfarenheter av försvenskning. Mycket skiljer dem åt men en sak går som en röd tråd genom vittnesmålen - upplevelsen av att känna sig osynliggjord. Att ens historia, kultur och språk inte räknas. Knappt finns. Men visst finns vi!

Det här studiecirkelmaterialet bygger på kommissionens arbete. Det är en väg framåt för att förstå vad som har hänt, men också en möjlighet att prata om vart vi står idag.

Är det försoning med vår historia, varandra, staten och svenska kyrkan som är nästa steg eller är det något annat som kommer närmast?

Det får ni chans att utforska och prata om i den här studiecirkeln
No niin - Visst finns vi!

